

nakillerinde velâyet dinî bir prensip diye öne çıkarılıp teberrî bu prensibin içinde mütalaa edilirken zamanla teberrî imanın aslî prensibi olarak ileri sürülmeye başlanmıştır. İslâm'ın esasları bu ekole ait birçok haberde namaz, zekât, oruç, hac ve velâyet şeklinde ele alınıp bir anlamda teberrî-tevellî içinde düşünülürken Ca'fer es-Sâdik'tan nakledilen ve imanın sınırlarını belirleyen bir hadiste Allah'tan başka ilâh bulunmadığı, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğu ve onun getirdiklerine inananın zarureti zikredildikten sonra diğer esaslar sıralanmış, ardından "velimizi sevip benimseme, düşmanımıza karşı düşmanlık etme" şeklinde tevellî ile teberrî iki ayrı prensip halinde ortaya konulmuştur (Küleynî, II, 18-24). Daha sonra bunu teyit eden bazı hadislerde berâet (teberrî) müminin mecburi on görevinin dokuzuncusu olarak belirtilmiştir (Berkî, I, 13; İbn Bâbeveyh, *Kitâbü'l-Hişâl*, s. 402).

İmâmîyye Şîası, teberrî ve tevellî konusundaki düşüncelerini Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da Ali için söylediği nakledilen hadislere dayandırır. Buna göre Resûlullah kimin mevlâsı ise Ali de onun mevlâsıdır, Allah Ali'yi seveni sever, ona karşı çıkkanı cezalandırır; Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allah'ın velîlerini sevmek ve O'nun düşmanlarından uzaklaşmak kâmil imandandır (Küleynî, II, 125). Hz. Ali'yi sevmeyen, Ali'nin düşmanlarıyla ilgisini kesip onlara düşman olmayan kimsenin imanı kabul edilmez (Berkî, s. 264; İbn Bâbeveyh, *Emâli*, s. 122). Böylece Hz. Ali'yi sevmek ve ona tâbi olmakla ilgili tevellî prensibinin yanında Ali'nin düşmanlarından veya onun haklarını engelleyenlerden teberrî etme anlayışı zaman içinde Hz. Ali'nin aile fertleri ve neslinden gelen imamlar için de uygulanmaya başlanmıştır. İmâmîyye Şîası'na göre teberrî edilmesi gerekenler ilk üç halife ile Hz. Âişe başta olmak üzere Cemel Vak'asında Ali'ye karşı çıkanlar, Sıfîn Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer alanlar, hakem olayı (tahkîm) münasebetiyle Amr b. Âs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ayrıca Nehrevan Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı mücadele eden Hâricîler ve onları destekleyenlerdir. Daha sonra Ali neslinden gelen imamlarla Ehl-i beyt'e karşı çıkan, onlara düşmanlık besleyen ve genellikle "tâgût" (put) diye adlandırılan kimselerden teberrî edilmesi dinî bir vacibe sayılmıştır. Fiilen teberrî edip münasebetlerin kesilmesi mümkün olmadığı durumlarda gönülden buğzetmekle birlikte takıyye ile hareket etmek de mezhebin benimsediği bir husustur.

BİBLİYOGRAFYA :

Berkî, *Me'hâsin* (nşr. Celâleddin el-Hüseynî), Tahran 1370, I, 13, 264; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırağ* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 20; Nevbahtî, *Fırağ-ı Ş-Ş'a*, s. 19; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 86-87, 92, 93, 103; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, II, 18-24, 125; İbn Bâbeveyh, *Kitâbü'l-Hişâl* (nşr. Hasan el-Harsân), Necef 1391/1971, s. 402; a.mlf., *Emâli*, Necef 1389/1970, s. 122; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Kahire 1382/1962, s. 296-297; E. Kohlberg, "Barâ'a in Shi'î Doctrine", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, VII, Jerusalem 1986, s. 139-175; a.mlf., "Barâ'a", *Elr.*, III, 738-739; J. Calmard, "Tabarru'", *El²* (İng.), X, 20-22; Ali Refîî, "Tevellî ve Teberrî", *DMT*, V, 157-158; Pervîz Selmânî, "Teberrî", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 376-379; İsmâil Bağîstânî, "Tevellî", a.e., Tahran 1383/2004, VIII, 603-605.

MUSTAFA ÖZ

TEBERRU

(التبرع)

Karşılıksız kazandırma işlemlerinin ortak adı.

Sözlükte "bir şeyi içinden gelerek ve karşılık beklemeden vermek" anlamındaki **teberru'** kelimesi fıkıhta kişinin yükümlü olmadığı bir şeyi karşılıksız vermesini ifade eder. Teberru edene **müteberri'** denir. Aynı eylemi belirtmek üzere **tatavvu'** da (gönüllü olarak yapma) kullanılır. Ancak fıkıh kitaplarında tatavvu daha çok ibadette, teberru ise muâmelât konularında yaygın kullanıma sahiptir ve ilkinde bedenî, ikincisinde malî fedakârlık söz konusudur. Teberru, hukukî işlemlerin tasnifinde ve haksız (sebepsiz) iktisap durumlarının belirlenmesinde özel bir öneme sahiptir.

a) Hukukî işlemler (tasarruf) çeşitli açılardan tasnife tâbi tutulmuş olup yapısı bakımından kazandırma (temlik) işlevi görenler "temlikât" diye adlandırılmış, bunlar da ivaz karşılığında yapılanlar (muâvazât) ve karşılıksız yapılanlar (teberruât) şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Teberruât başlangıçta kastiyle yapılan bütün kazandırma işlemlerinin ortak adıdır. Genellikle hibe, itk, vasiyet, vakıf, sadaka, kefil açısından başlangıcı itibarıyla kefâlet, iâre, başlangıcı itibarıyla karz, muhâbât satışı (gerçek değerinin altında yapılan ve alıcıyı kollama amacı belirgin olan satış), ibrâ, muîr açısından rehn-i müsteâr, ikrar ve bazı durumlarda sulh bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu tür işlemlerin geçerliliği için teberruya ehil olma şartı aranır ve bu şart ehliyet ve yetki açısından ele alınır. Ehliyet açısından karşılıksız kazandırma türünden işlemleri ancak tam edâ ehliyetine sahip kişiler yapabi-

lir. Yetki açısından ise müflisin ve ölümcül hastalığa (maraz-ı mevt) yakalanmış kişinin durumu özellik arzeder. Tam edâ ehliyetine sahip olsa bile borçları mal varlığını aşmış kişinin alacaklılarından mal kaçırma anlamına gelebilecek ve ölümcül hastalığa yakalanmış kimsenin vârislerini ve alacaklılarını zarara sokacak işlemleri hakkında bazı kısıtlamalar getirilmiştir ki bunların başında teberru türünden işlemler gelmektedir (bk. İFLÂS; MARAZ-ı MEVT). Umumi vekâletin kapsamına dair yorumlarda da vekilin teberru türünden işlem yapmaya yetkili olmadığı, zira bu vekâletin sadece muâvazât türünden işlemler konusunda vekile yetki verdiği belirtilir. Yine kanunî temsilcinin (veli veya vasi) kısıtlı üzerinde sahip bulunduğu yetkinin kapsamı açıklanırken onun mal varlığından teberru türünden işlemler yapmaya yetkili olmadığına dikkat çekilir.

Teberrunun geçerliliğiyle ilgili diğer şartlar ve hükümler şöylece özetlenebilir: Teberru konusunun mevcut olması gerekir. Zira teberru aynı zamanda bir temlik işlemidir, temlik ise ancak mevcut üzerinde etkili olur. Bir teberru türü sayılan hibede hibe konusu şeyin kâzbedilmesi şart koşulduğu için alacağın hibesi bu açıdan tartışılmış, borçluya yapılan hibe hem kıyasen hem istihsanen, üçüncü şahsa yapılan hibe ise sadece istihsanen geçerli sayılmıştır (Kâsânî, VI, 119). "Memlûk olan temlik edilebilir" kaidesi gereği herkesin kullanımına açık olan mubah mallar temlike, dolayısıyla teberruya konu teşkil etmez. Teberru türünden akidlerde kabûlün rûkûn olup olmadığı tartışılmıştır. Züfer dışındaki Hanefîler, hibe ve âriyet gibi akidlerde istihsan deliline dayanarak kabûlün rûkûn saymamışlardır. Bu tür akidler kabz gerçekleşmeden in'ikad etmeyeceğinden kabz kabule karine sayılmıştır. Muâvazât grubuna giren akidler garar ve cehalet hükümleri bakımından sıkı şartlara bağlanırken genellikle garar ve cehaletin teberruât türünden işlemlerin sıhhatini etkilememesi kuralı benimsenmiştir. Çünkü ilk gruptakiler pazarlık esasına dayanmakta, ikinci gruptakilerle karşı tarafta fayda sağlama amaçlanmakta ve bunlar çoğunlukla kabz ile hüküm ifade ettiğinden işleme konu malla ilgili garar ve cehalet o sırada zaten giderilmiş olmaktadır. Fâsid şartların ivazlı akidleri etkilediği halde teberru türü işlemlere etkisi yoktur. Teberru yoluyla yapılan temliklerde şûf'a işlemez. İskat türünden sayılmayan bazı teberru işlemleri kabzdan önce teberru eden açısından bağlayıcı değildir. Hi-

TEBERRU

benin kuruluşu geleceğe izâfe edilemeyeceği gibi meydana geleceği şüpheli bir hadiseye de bağlanamaz. Zira aynı zamanda bir temlik işlemi sayıldığından hibe bu tür durumlara elverişli değildir.

b) Yapılan bir iş, harcama veya ödemenin sebepsiz iktisap teşkil edip etmediği belirlenirken teberru terimine sıkça atıf yapılır. Şöyle ki: Bir iş, harcama veya ödeme ya ifa ya borçlandırma ya da bağışlama amacıyla yapılır. Bu üç amaçtan birine dayanmadan gerçekleşen kazandırma hukukî sebepten mahrum olduğu için haksız iktisap teşkil eder ve iadeyi gerektirir. Ortada bir borç ilişkisi varken borçlunun borcuna uygun hareketi ifa şeklinde değerlendirilir. Fakat borç ilişkisi bulunmadığı halde kişi başkası için iş, harcama veya ödeme yapmış ve bunu teberru kastıyla yaptığını açıkça belirtmemişse, hatta bunu borçlandırma amacıyla yaptığını iddia ederse bu iddianın hukuk tarafından kabul edilip karşı tarafın borçlu sayılması tartışmalıdır. Bu iddia esas alınırsa haksız iktisaba dayalı borç söz konusu olur; haksız iktisaba hükmedilmezse yapılan iş, harcama ve ödeme teberru şeklinde değerlendirilir ve rücu hakkı söz konusu olmaz. Bu bağlamda teberru terimi haksız iktisap teşkil etmeyecek biçimde iş, harcama veya ödemenin ifa ya da borçlandırma amacı taşımaksızın yapılmasını ifade eder. Aslında meselenin bu yönü temsil yetkisiyle yakından ilgilidir. Temsil yetkisinin varlığı ve kapsamına ilişkin değerlendirmeler teberru sonucuna ulaşma hususunda belirleyici bir role sahiptir; kişinin fuzûlî sayıldığı yahut yetkili olmakla birlikte yetki sınırının dışına çıktığının belirlendiği durumlarda yapılan iş, harcama ve ödemeler genellikle teberru kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 227; VIII, 60; XI, 133, 180, 196; XII, 35, 48; XIV, 142; XVII, 60, 195; XVIII, 27; XIX, 170; XXV, 162; XXVIII, 10; XXIX, 38; Gazzâlî, *el-Vasîl fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm – M. M. Tâmir), Kahire 1417/1997, III, 235; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 153-155; VI, 5-6, 13, 16, 19, 40-41, 118-119, 214, 219; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1411/1990, IV, 306; VI, 513; VIII, 486, 488; XIV, 101; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ'* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, III, 38, 78, 103, 145-150; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, III, 231, 292, 307, 326, 353, 373; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 237; Âdil b. Abdülkâdir b. Muhammed Velî Kûteh, *el-Kavâ'id ve'd-âvâbihtü'l-fıkhiyyetü'l-Karâfiyye: Zümretü't-temlikâti'l-mâlîyye*, Beyrut 1425/2004, II, 741-744; "Teberru", *Mu.F. X*, 65-68.

BİLAL AYBAKAN

TEBETTÜL

(التبتل)

Sâlikin

her şeyden yüz çevirip

bütün varlığıyla

Allah'a yönelme halini ifade eden tasavvuf terimi.

Sözlükte "kesilmek, kopmak, uzaklaşmak" anlamına gelen **tebettül** kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de "kişinin her şeyden uzaklaşarak kendini tamamen Allah'a vermesi ve bütününü O'na yönelmesi" mânâsında kullanılmıştır (el-Müzzemmil 73/8). Birçok âyette dünya hayatının önemsizliği anlatılmış, bu hayatın çekiciliğine aldanılması istenmiş, âhiretin ise daha önemli ve hayırlı olduğu, dünya hayatına karşılık âhiret hayatını feda etmenin ağır bir azabı gerektireceği bildirilmiş, mal ve evlât dünya hayatının cezbedici süsü diye nitelendirilmiş, kalıcı iyi amellerin Allah katında daha değerli kabul edildiği belirtilmiştir (el-Bakara 2/86; Âl-i İmrân 3/185; en-Nisâ 4/77; el-Kehf 18/46; Lokmân 31/33; en-Nâziât 79/38-39). Bu sebeple tasavvuf ehli dünyadan ve dünya nimetlerinden uzak durmayı tercih etmiş, kulluğu tam olarak gerçekleştirebilmek için mâsivâyı bırakıp bütününü Allah'a yönelmeyi gerekli görmüştür. Evlenmeyip erkeklerden uzak durduğu için Hz. Meryem'e ve mâsivâdan yüz çevirdiği için Hz. Fâtıma'ya tebettül ile aynı anlama gelen "Betül" sıfatı verilmiştir.

Tebettül kavramı "kendini tamamen ibadete verme" anlamındaki ruhbanlığı, dolayısıyla evlenmemeyi de kapsar. Ancak Hz. Peygamber'in açıklamaları (*Müsned*, I, 175; III, 158, 245; V, 17; VI, 125, 157, 253; Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6-8) bu davranışların İslâmiyet'te tasvip edilmediğini, dolayısıyla tebettülün bu hususları içermediğini göstermektedir. Nitekim bazı sahâbîler bir araya gelerek gecelerini namaz kılmak, gündüzlerini oruç tutmakla geçirmeye, eşleriyle bir araya gelmemeye niyet ettiklerinde, "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı şeylerin temiz ve güzel olanlarını haram saymayın. Sınırı aşmayın, haddi tecavüz etmeyin; Allah haddi tecavüz edenleri sevmez" meâlindeki âyet inmiş (el-Mâide 5/87) ve Hz. Peygamber onları bu davranışlarından menetmiştir.

Tasavvuf ile tebettül kelimelerinin aynı mânaya geldiğini söyleyen bazı sûfler tasavvufun Kur'ân-ı Kerîm'deki karşılığının

tebettül olduğunu düşünmüşlerdir. Tebettülü tasavvufi bir mertebe şeklinde ilk defa ele alan Hâce Abdullah-ı Herevî, bu kavramı "sâlikin her şeyi bir yana bırakarak bütününü Allah'a yönelmesi" şeklinde tanımlamış ve üç dereceye ayırmıştır. Birinci derecedeki tebettül, insanlara karşı bir beklenti içinde bulunma ve bu sebeple onları önemseme duygusundan kurtulmaktır. Sâlikin bu duygudan arınması nefsinin Allah'a teslim etmesi, ilâhî hükme rıza göstermesi ve her şeyin O'ndan geldiğini (tevhîd-i ef'âl) müşahade etmesiyle mümkündür. İkinci derecedeki tebettül sâlikin nefsinin arzu ve isteklerinden uzaklaşarak Allah'la ünsiyet kurması, böylece ilâhî keşfe ulaşmasıdır. Tebettülün ilk derecesi halkın teveccühünü önemsememek, ikinci derecesi nefsin arzularına meylenmemektir. Zira arzu ve istekler nefse hayat veren unsurlardır. Bunlara olan meyil ortadan kalktığında nefis etkisini kaybeder ve kalp süffî âleme yöneltmekten kurtulur. Fıtratındaki zâtî sevgiyle Allah'a dönerek O'nunla ünsiyet halinde olmanın esinliğini teneffüs etmeye başlar. İlâhî ünsiyet ve yakınlığı elde ettiğinde keşfin nurunu beklemeye koyulur. Üçüncü derecedeki tebettül ise sâlikin kendini sülûkünde mesafe almaya adanmasıdır. Bunu gerçekleştirebilmesi için istikamet üzere olması, vuslat arzusunun kendisini bütününü kaplaması ve cem' mertebesinin başlangıcına ulaşmaya gayret etmesi gerekir. Zira cem' mertebesinin başlangıcı, Hakk'ın nurunun parlıtlarının ortaya çıktığı ve bu nur sebebiyle sâlikin fenâ haline doğru sürüklenildiği yerdir.

Abdürrezzâk el-Kâşânî, tebettül kavramının kayıtsız şartsız mâsivâdan tecridi ifade ettiğini belirterek avamın tebettülünü "insanlardan bir beklenti içinde olmak", müridin tebettülünü "nefsin yöneldiği şeyleri düşünmekten uzaklaşmak", vâsılın tebettülünü "Hak'tan başka her şeyden soyutlanmak" şeklinde tanımlamıştır (*Tasavvuf Sözlüğü*, s. 118-119). Kâşânî ayrıca tebettülün birinci derecesini korku veya ümit sebebiyle kişinin lezzetlerden uzaklaşması, ikinci derecesini nefsin hevâ ve arzularından kesilmesi sonucu dünya ile ilgisinin kalmaması ve fitrî, zâtî mahbubuna dönmesi, üçüncü derecesini de hiçbir şeye alâka duymaması şeklinde açıklamış, son mertebenin ancak ahadiyyet nurunun insanı tamamen kuşatmasıyla gerçekleşeceğini ve onu fenâ makamına ulaştıracağını belirtmiştir (*Şerhu Menâzil*, s. 75-76).